Asia: HE72/2015 Hallituksen esitys eduskunnalle perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvelvollisuutta koskevaksi lainsäädännöksi

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Hallituksen esitys eduskunnalle perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvelvollisuutta koskevaksi lainsäädännöksi kytkeytyy läheisesti 1.1.2016 voimaan tulevassa isyyslaissa omaksuttuun ratkaisuun, jonka mukaan avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntynyt lapsi voi nostaa kanteen ja vaatia vahvistettavaksi, että elatusvelvollinen mies on hänen isänsä. Jos mies elää kanteen hyväksymisen jälkeen, lapsi tulee perillisen asemaan ja vasta myöhemmin perittävän jälkeen toimitettavassa perinnönjaossa ratkeaa se, mikä taloudellinen merkitys lapselle perillisaseman syntymisen johdosta on.

Isyyden vahvistamista koskeva kanne on kuitenkin nostettavissa myös tilanteessa, jossa mies on jo kuollut. Mikäli miehen kuoleman jälkeen on toimitettu perinnönjako, sivuutetulla rintaperillisellä on oikeus vaatia perinnönjaon oikaisua ja saada hänelle kuuluva osuutensa kuolinpesään palautetusta omaisuudesta. Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen oikeutta vaatia perinnönjaon oikaisua on kuitenkin rajattu isyyslain 67 §:n säännöksessä. Voimaan tulevan lain mukaan ”avioliiton ulkopuolella ennen 1 päivänä lokakuuta 1976 syntyneellä lapsella ei ole tuomioistuimessa vahvistetun isyyden perusteella perintöoikeutta isänpuoleisen perittävän jälkeen, jos perittävä on kuollut ennen 31 päivää tammikuuta 2012. Lapsella on kuitenkin tämän momentin ensimmäisen virkkeen estämättä oikeus perintöön, jos perittävän omaisuus on perintökaaren (40/1965) 5 luvun 1 §:n nojalla mennyt valtiolle taikka jos perintöoikeuden menetystä on pidettävä kohtuuttomana avioliiton ulkopuolella syntyneiden sisarusten yhdenvertaisen kohtelun tai muun siihen verrattavan, kantajasta riippumattoman erityisen painavan syyn perus-

teella. Tällainen oikeus perintöön on saatettava voimaan viimeistään perintökaaren 16 luvun 1 §:ssä säädetyssä määräajassa.

Mitä 1 momentin ensimmäisessä ja toisessa virkkeessä säädetään, ei kuitenkaan sovelleta, jos isyys on vahvistettu isyyslain voimaanpanosta annetun lain 7 §:n 2 momentissa säädetyssä määräajassa taikka jos lapsella oli 30 päivänä syyskuuta 1976 isä, mutta isyys on sen jälkeen kumottu tai isyyttä koskeva tuomio on purettu, ja toisen miehen isyys on vahvistettu tämän jälkeen."

Isyyslaissa omaksutusta ratkaisusta johtuen perinnönjaon oikaisun kohteeksi voivat joutua ensinnäkin sellaiset perinnönjaot, jotka on toimitettu 31.1.2012 – 1.1.2016 välisenä aikana tai myöhemmin 1.1.2016 jälkeen kuitenkin viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta lukien. Näiden lisäksi perinnönjaon oikaisun kohteeksi voivat joutua sellaiset valtion jäämistösaannot, joiden nojalla 1.1.2006 tai myöhemmin kuolleen perittävän jälkeen omaisuus on mennyt valtion jäämistöoikeutta koskevien säännösten nojalla valtiolle. Kolmas ryhmä perinnönjaon oikaisutilanteita muodostuu tapauksista, joissa perintöoikeuden menetystä on pidettävä kohtuuttomana avioliiton ulkopuolella syntyneiden sisarusten yhdenvertaisen kohtelun tai muun siihen verrattavan, kantajasta riippumattaoman erityisen painavan syyn perusteella. Edellytyksenä näissä on kuitenkin se, ettei oikeus perintöön ole vanhentunut. Tässäkin tapauksessa perinnönjaon oikaisu voi tulla kysymykseen vain, jos perittävä on kuollut 1.1.2006 tai myöhemmin. Näillä ratkaisuilla ei kuitenkaan rajoiteta sellaisten rintaperillisten oikeutta perintöön, joiden kohdalla isyys on vahvistettu 1.10.1976 – 1.10.1981 välisenä aikana. Viimeinen ryhmä, jonka oikeutta perintöön ei ole rajoitettu isyyslain 67 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla, muodostuu niistä lapsista, joilla tosin oli isä isyyslain voimaan tullessa, mutta joiden isyys on sen jälkeen kumottu tai purettu. Jos heille tällaisen ratkaisun jälkeen on vahvistettu isyys ja isä on kuollut 1.1.2006 tai myöhemmin, heillä on vielä isyyslain voimaan tullessa oikeus saattaa perintöoikeutensa voimaan.

Niiden tilanteiden lukumäärää, joissa avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi tunnustettiin ennen isyyslain voimaan tuloa 1.10.1976 , ei ole koskaan Suomessa kattavasti tilastoitu. Se tiedetään ainoastaan, että avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen tunnustamisen suosio Suomessa ei koskaan kohonnut samalle tasolle kuin Ruotsissa. Suomessa syntyi vuosina 1951 – 1967 kaikkiaan 62 500 au-lasta. Lastenvalvojien pitämiin luetteloihin au-lapsista merkittiin kuitenkin vain 70 -80 % sen vuoksi, että lapsi tunnustettiin tai lapsen vanhemmat myöhemmin avioituivat keskenään. Kuitenkin vielä vuonna 1968 lastenvalvojien luettelossa oli merkintä 34 500 au-lapsesta (Lähde: *Mikkola, Matti:* Avioton lapsi. Helsinki 1972, s. 115 – 117). Käytännössä tämä luku kertoo hyvin likimääräisesti siitä, kuinka moni lapsi tuolloin oli kokonaan vailla perillisasemaa isänsä ja isänpuoleisten sukulaisten jälkeen. Tällä hetkellä on täysin mahdotonta arvioida sitä, millainen kehitys oli vuosina 1968 – 1976 puhumattakaan siitä, kuinka moni näistä lapsista on elänyt presumtiivisen isänsä jälkeen ja siitä, kuinka moni elatusvelvollinen on yhä elossa tai kuinka monen jälkeen perintö olisi mahdollista jakaa perinnönjaon oikaisua koskevan ehdotuksen mukaan uudelleen. Joka tapauksessa on odotettavissa, että säännöstöllä tulee olemaan yksittäistapauksessa suurikin merkitys. Ehdotettu säännöstö on kuitenkin sovelta-

misalaltaan laajempi kuin yksinomaan avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia koskeva. Sen soveltamisalaan kuuluvat myös ne tilanteet, joissa testamentin saaja tai perillinen on sivuutettu jäämistöä jaettaessa. Nämä tilanteet ovat osoittautuneet käytännössä suhteellisen harvinaisiksi.

Ehdotuksen suhdetta perusoikeussäännöksiin on aiheellista tarkastella ensin perinnönjaossa sivuutetun perillisen näkökulmasta. Perinnönjaossa sivuutettuna voidaan pitää myös sellaista perillistä, johon nähden isyys on vahvistettu toimitetun perinnönjaon jälkeen. Ehdotuksen palautusvastuun sovittelua koskevat säännökset merkitsevät käytännössä sitä, että perinnönjaossa sivuutettu perillinen vain harvoin saa perinnönjaon oikaisun johdosta toimitettavassa uudessa perinnönjaossa yhtä suuren arvomääräisen perintöosan kuin mihin hän olisi ollut oikeutettu, jos hänen perillisasemansa olisi ollut tiedossa alkuperäistä perinnönjakoa toimitettaessa. Arvomääräisen perintöosan alentumiseen voi olla monia syitä. Muiden alkuperäiseen perinnönjakoon osallistuneiden henkilöiden palautusvastuuta voidaan sovitella usealla eri perusteella siten kuin ehdotetun perintökaaren 23 a luvun 8 §:ssä on lähemmin säännelty. Arvomääräisen perintöosan pienentymisen voidaan katsoa rajoittavan myöhemmin ilmaantuneen perillisen omaisuuden suojaa, mutta tätä on pidetty oikeutettuna sen vuoksi, että sitä on punnittava suhteessa jakoon alun perin osallistuneiden perillisten vastaavaan suojaan.

Perinnönjaon oikaisua ja palautusvastuuta koskevat säännökset vaikuttavat välittömästi alkuperäisen jaon jako-osakkaiden asemaan. He ovat voineet hyväksyä aikanaan toimittamansa perinnönjaon itseään sitovaksi tai tuomioistuin on hylännyt myöhemmin nostetun perinnönjaon moitekanteen. Tuossa tilanteessa jakoon osallistuneet ovat voineet olla siinä käsityksessä, että toimitettu perinnönjako on lopullinen eikä sen sisältöä enää koskaan avata. Perinnönjaon oikaisua koskeva säännöstö romuttaa tuon uskomuksen, eikä heitä suojaa palautusvastuulta edes se, että he ovat olleet vilpittömässä mielessä jaon toimittaessaan ja hyväksyessään jaon itseään sitovaksi. Vilpitön mieli ei kuitenkaan suojaa jako-osakasta, sillä perintösaanto ei ole vilpittömän mielen saanto. Perinnönjaon sanotaan tulevan lainvoimaiseksi silloin, kun jaon moiteaika on kulunut umpeen tai perilliset ovat hyväksyneet jaon itseään sitovaksi. Niin sanottu perinnönjaon lainvoima ei estä jaon toimittamista uudelleen, jos siihen ilmaantuu peruste. Vanhastaan perintökaaren 23 luvun 11 §:ssä onkin varauduttu siihen, että joltakin jakoon osalliselta voitetaan pois hänen jaossa saamansa omaisuus. Oikeusohjeen mukaan toimitettu jako peräytyy ja jako on suoritettava uudelta pohjalta uudelleen. Voidaankin sanoa, että perintösaanto ei sillä tavalla ehdottomasti lopullinen, että jakoon osallinen voisi luottaa saaneensa jaossa sellaisen omistajan oikeusaseman, joka on aina lopullinen. Se tosiseikka, että useimmiten näin on asianlaita, ei tätä periaatteellista tosiseikkaa muuksi muuta.

Alkuperäiseen jakoon osallisen jako-osakkaan omaisuuden suoja on siten vain suhteellista. Se on varsin vahva silloin, kun mitään perustetta toimitetun jaon uudelleen toimittamiseksi ei ilmaannu, mutta perintösaantoon perustuva omaisuuden suoja väistyy aina silloin, kun jaon uudelleen toimittamiselle on peruste. Sen vuoksi perinnönjaon oikaisua ja palautusvastuuta koskevilla säännöksillä ei loukata alkuperäiseen perinnönjakoon osallistuneiden jako-osakkaiden omaisuuden suojaa. Itse asiassa, jos ehdotettua säännös-

töä ei saatettaisi voimaan, eikä tilannetta olisi mahdollista oikaista yleisten oikeusperiaatteiden avulla, alkuperäiseen jakoon osalliset saisivat perusteetonta etua jaossa sivuutetun perillisen kustannuksella.

Perinnönjaon oikaisua ja palautusvastuuta koskevat säännökset saattavat useimmissa tapauksissa kaikki perilliset syntyperästään huolimatta yhdenvertaiseen asemaan. Ainoa ryhmä, joka selvästi erottuu muista perillisryhmistä, muodostuu niistä perillisistä, jotka ovat syntyneet ennen 1.10.1976 ja joiden isyys on vahvistettu perittävän kuoleman jälkeen, mutta perittävä on kuollut 31.1.2012 tai aikaisemmin. Tähän perillisryhmään kuuluvilla perillisillä ei –muutamaa poikkeusta lukuunottamatta- ole oikeutta periä isäänsä tai isänpuoleisia sukulaisiaan, vaikka perittävän jäämistö olisi edelleen jakamatta muiden perillisten kesken. Näissä tilanteissa perintöoikeus on vanhentunut yleisen kymmenen vuoden vanhentumisajasta poiketen kolmen vuoden ja yhdentoista kuukauden pituisen ajan kuluessa. Tämä erityisvanhentumisaika asettaa ne avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset, joiden isä on kuollut 31.1.2012 eriarvoiseen asemaan suhteessa niihin lapsiin, joiden isä on kuollut tuon ajankohdan jälkeen. Perustuslakivaliokunta on kuitenkin itse jo aikaisemmin mietinnössään (PeVL 46/2014) pitänyt tätä hyväksyttävänä, eikä tätä kysymystä ole sen vuoksi haluttu myöskään avata perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvastuuta koskevassa hallituksen esityksessä uudelleen.

Perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvastuuta koskeva hallituksen esitys lisää selvästi perinnön oikaisua koskevien jakoratkaisujen ennustettavuutta. Tähän saakka on ollut mahdollista lähinnä vain arvailla sitä, mitä seikkoja on otettava huomioon palautusvastuuta koskevaa ratkaisua tehtäessä. Hallituksen esitys sisältää tarkat menettelyohjeet omaisuuden palautusvastuun toteuttamiseksi yksittäistapauksessa ja kuitenkin nämä oikeusohjeet sopivat kaikkiin niihin tilanteisiin, joissa perinnönjaon oikaisu on välttämätöntä toteuttaa.

Käsitykseni asiantuntijana on, että edellä esiin nostamistani seikoista huolimatta hallituksen esitys ei sisällä sellaisia elementtejä, joiden vuoksi esitys tulisi käsitellä perustuslainsäätämisjärjestyksessä.

Helsingissä 5. päivänä marraskuuta 2015

Urpo Kangas

siviilioikeuden professori

Helsingin yliopisto